

Az ugodi fürdő 1840-ben. Folyóiratunk első évfolyamában *Jakab Réka* tollából jelent meg az első átfogó tanulmány az Ugod község határában, az ún. Vadkertben létesített szénsavas gyógyfürdő, az Ugod-vadkert fürdő történetéről. A tanulmány főként az Ugodi Fürdő Rt. számadáskönyvére (1840–1844), a pápai Eszterházy-család levéltári anyagára és az országos és helyi sajtóközleményekre támaszkodva adott képet a fürdő létrejöttéről, az általa nyújtott szolgáltatásokról, a fürdőt használó mikrotársadalomról.

Balatonfüredi színház-történeti kutatásaink során bukkantunk rá a *Regélő* 1840. évfolyamában közölt leírásra, amely az *Ország- és népismertetés* c. rovatban jelent meg. Felbukkanása nem a véletlen műve, ugyanis a folyóirat szerkesztője már korábban szorgalmazta, hogy a hazai fürdőről készüljön lehetőleg képpel illusztrált ismertetés, amellyel a magyarországi fürdők fejlődését kívánták előmozdítani.¹ A „Pápa. – Ugodi fürdő.” címmel megjelent közlemény alcímében az állt, hogy „K. Velsz és Tümar A. közleményeiből” született meg. A kor szokása szerint a leírás szignóval („S...ll Endre”) jelent meg, így szerzőjét nem ismerjük, de az adatközlők egyikét igen.

Az egyik adatközlő Velsz Károly lehetett. Velsz Károly bábsütő mester városi polgár volt, 1842. november 1-jén, a három városrészes egyesülése után megtartott tisztújításon városi adóevőnek választották.² 1848-ban polgárjogon szavazott a júniusi városi tisztújításon.³ 1848–1849-ben tagja volt a városi nemzetőrsegnek.⁴ Tagja, 1838-ban pénztárnoka volt a Pápai Kaszinónak. Nem szerepel a számadáskönyvben az ugodi vendégek között⁵, ami nem jelenti azt, hogy alkalmilag nem fordult meg a fürdőn. A másik adatközlőt a különböző összeírások és nyilvántartások, illetve várostörténeti cédulagyűjteményünk alapján nem sikerült azonosítani. Tümar nevű személyt nem ismerünk (Tímár család létezett, Tímár Elek közismert ügyvéd volt a városban, de 1840-ben még kiskorúnak számított.⁶).

¹ A *Regélő* 1840. május 19. számában, a „Balaton-Füred” c. ismertetés első részének lábjegyzetében a következő felhívás jelent meg: „Ujrolag felszöllitjuk a’ rajzolásban járatos t. hazafiakat, hogy a’ honi jelesebb fürdöhelyeknek (mellyeket még eddig folyóiratunk mellett nem közlöttünk) tájrajzait számunkra beküldenüi méltóztassanak akár fizetésért, akár bizonyos számú lenyomatokért. Eddig közlöttük: Mehádia [Mehádia], Szalatnya, Bartfa [= Bártfa], Pöstyén, Szliács, Füred rajzait.” = *Regélő* 1840. 40. sz. (május 19.) 313.

² HUDI 1995. 89.

³ HUDI 2001. 155. Az 1848. június 17-én kelt összeírás szerint Velsz Károly bábos 36 éves volt, házbirtokosként tartották nyilván.

⁴ H. SZABÓ 1994. 95.

⁵ Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Könyvtár Kézirattára (DREKK) 0.856. Az Ugodi Fürdő Rt. számadáskönyve 1840–1844.

⁶ HUDI 2001. 150. Tímár Elek ügyvéd 1848-ban 30 éves volt, házbirtokosként tartották nyilván.

Az alábbiakban közlendő leírás egyik érdekessége, hogy említi az ugodi keringőt, amelyet a szerző ugodai élményei alapján komponált. A zenemű nem volt ismeretlen a várostörténeti kutatók előtt. Az első várostörténeti monográfiában a Pápai Kaszinó történetét röviden bemutató *Harmos Zoltán* szerint az „Ugodi Emlék” c. keringőt Maszák Hugó zeneszerző hálából ajánlotta a kaszinónak. A szerző a következőket írta a kaszinó zenepártoló tevékenységéről: „A Pápán megfordult zenészeket minden tekintetben pártfogásába vette, amiért is hálából Maszák Hugó az »Ugodi Emlék« című keringőjét, Rózsavölgyi Márkus pedig a »Magyar nóták« című zenedarabjait a »Pápai kaszinónak« ajánlották. Fekete Gábor 36 tagból álló zenetársulatának Pápán működése alatt 500 frt bevételt biztosított.”⁷ (A város zenei múltját röviden ismertető *Gáty Zoltán* szintén megemlítette, hogy Rózsavölgyi megfordult a városban, Maszákról azonban nem tett említést.)⁸

Harmos megállapítása több ponton módosításra szorul. Fekete Gábor színész, színingazgató volt, színtársulata mint daltársulat léphetett fel Pápán.⁹ Másik tévedése, hogy a keringő zeneszerzője Maszák Hugó volt. A Nagyenyeden született és ott felnövő *Maszák* (1895-től *Szegedy-Maszák*) *Hugó* (1831–1916), újságíró, szerkesztő, grafikus, országgyűlési gyorsíró – az MTI elődjének megalapítója – volt, s 1840-ben mindössze 9. évében járt.¹⁰ *Jakab Réka* említett tanulmányában azt feltételezte, hogy *Maszák Hugó* édesapja, *Maszák Ferenc* jöhet szóba, aki valóban zenész volt.¹¹

A kérdés tisztázását nem segíti elő az ugodai fürdő gyógyhatását propagáló *Cseresnyés Sándor* főorvos sem, aki 1841-ben kiadott munkájában nem tett említést a keringőről.¹² A zenetörténeti érdekességnek a későbbi ismertetésekben sincs nyoma.¹³

A Pápai Kaszinó iratanyagában talált iratok segítségével megnyugtatóan tisztázható a szerző személye. 1839. július 22-én *Massak* aláírással Győrben kelt az a levél, amelyben *Massak* (magyarosan: *Maszák*) karnagy kedves pápai és ugodai fogadtatására hivatkozva, hálája jeléül megküldi szerzemé-

⁷ KAPOSSY 1905. 259.

⁸ KAPOSSY 1905. 286–288.

⁹ Fekete Gábor 1829-től állt kisebb társulatok élén, s még 1873-ban is igazgatóként működött. Győrött, Székesfehérvárott, Pozsonyban és a dunántúli városokban (pl. Pápán, Tatán) léptek fel, ő maga keveset játszott, s általában idősebb karakterszerepeket alakított.

¹⁰ *Maszák Hugó* 1847/48-ban a nagyenyedi református kollégium alsó 9 osztályának elvégzése után a bölcsészeti osztályban folytatta tanulmányait. Vö. JAKÓ–JUHÁSZ 1979. 251.

¹¹ JAKAB 2001. 46.

¹² CSERESNYÉS 1841.

¹³ TÖRÖK 1859. 167–170.

nyét a kaszinónak.¹⁴ Fennmaradt továbbá két nyugta, amelyek további pontosítást tesznek lehetővé. Az 1838. augusztus 18-án Pápán kelt nyugta szerint Schöpf Sámuel 15 váltóforintot vett fel az egyesületi pénztárból az augusztus 15-én tartott „Casinói Táncz Vigalom alkalmával a’ Musika Banda igazgatójának, Massak urnak Győrből ide, s visszaviteléért.”¹⁵ Az 1838. október 13-án Győrben kelt nyugta szerint „Franz Massak Kappelmeister” 77 ezüstoffortot vett fel Velsz Károlytól a kaszinó pénztárból a kaszinói bálon szolgáltatott muzsikáért. Az aláírásból az is világossá válik, hogy Maszák úr a 39. Don Miguel Gyalogezred karnagya volt.¹⁶ Keresztnév nélkül ő szerepel a Szabolcsi–Tóth-féle *Zenei lexikon*ban mint „Massak katonakarmester a 19. század első felében (a Dom [!] Miguel-ezrednél).”¹⁷ Megtudjuk róla, hogy 1842-ben Aradon állomásozott, s azt is, hogy szívesen írt indulókat magyar népdalokból.¹⁸ Erdemei között tartották számon, hogy Rózsavölgyi Márk körmagyarját ő játszotta először Pesten.

Massak Ferenc¹⁹ (1804–1875) katonazenész munkásságát röviden vázolta Karch Pál a Pest-Buda 1848. évi katonazenéjét bemutató könyvében.²⁰ Szempontunkból az a fontos, hogy az 1838–1839-ben Győrben állomásozó 39. Don Miguel Gyalogezred zenekara szoros kapcsolatot ápol a Pápai Kaszinóval. ennek bizonyítéka Massak Ferenc kéziratos műve, amely a Kaszinó levéltárából a későbbiekben az OSZK Kottatárába került, ahol Ms. Mus. 1669. számon őrzik. A tíz levélből álló zenemű címe: „Emlék Ugodra. Keringők. Készítve ’s nagyon tisztelt pápai jó’ akaroinak Baráti adoul ajánlva Massák Ferencz által.”

Összefoglalva elmondható, hogy az ugodói fürdőről szóló beszámolóban említett „Emlék Ugodra” c. zenemű 1839-ben keletkezett: Massak Ferenc ezzel kívánta leróni háláját a Kaszinónak a szíves ugodói és pápai vendéglátásért.

* * *

¹⁴ DREKK O. 794/234. A Pápai Kaszinó iratai. Franz Massak levele a Pápai Kaszinó főigazgatójához, Vermes Illéshez. Győr, 1839. július 22. Szám nélkül.

¹⁵ DREKK O. 574.519. A Pápai Kaszinó iratai, 1838. Szám nélkül.

¹⁶ Uo. 1838. Szám nélkül.

¹⁷ Zenei lexikon. Szerk. Szabolcsi Bence és Tóth Aladár. 2. kötet. Bp., 1931. 111.

¹⁸ „Induló magyar dallamokból” c. műve megtalálható a következő CD-n: *Marches from the Hungarian History 18–19th Centuries*. Hungaroton, Bp., 1994.

¹⁹ A Szegedy-Maszák család alapítója Jan Mašák zenész, aki Csehországból jött Magyarországra, s előbb Nagyenyeden, majd Kolozsvárott telepedett le. Kolozsvárott „zenedét” működtetett. Vö. JAKAB 2001. 46.

²⁰ KARCH 1983.

1.

Pest, 1840. október 1.

A Regélő c. folyóirat közleménye az ugodi fürdőről

P á p a Veszprém v[ármegye] szebb városa. Nevezetes itt a' ritka szépségű katolikus templom; a' magyar hitűek kollegiuma²¹. – Polgárai különösen kitüntetik magukat a' vendég-szeretettel, kik között a' ritka jelességű Tarczy Lajos²² elsőbbséget érdemel. – Ez tanult vándort, ha bár ismeretlent, a' hódolás vegyes szivességgel fogadni. – Ez vala képes szün-óráit, a' tőle most először látottnak kedvéért²³, az ott létező muzeum²⁴ sokféle műszereinek mutogatására 's fejtegetésre fordítani. –

Pápától egy és ¼ órányi távulságra fekszik hasonló Veszprém megyében a' fürdő, e' vasas savanyokkal diszlő gyógyhely. Délről három óra-negyed választja a' bakonybéli apátságtól, 2 mérföld Marczaltó helységtől 's 5 mérföld a híres csornai prépostságtól. –

Ugod forrásait nem rég ismerik²⁵ 's használják; de ez valódi becsének méltánylatára ugy szólván nem is tartozik. Érdekes mindazáltal tudni, hogy a' pápai gr. Esterházi²⁶ Ugodnak, mint gyógyhelynek, virágoztatására 's diszitására igen sokat munkál; mert ő egy saját fürdőhelyi orvost, sebészt 's egy a' szükségnek megfelelő felügyelő személyiséget²⁷, melly részvényesekből áll, alkalmazott, 's az ide vezető utakat is javíttatni rendelé. –

Azon élénk gond is, mellyet a' gróf Ugod diszére különösen az újabb időkben fordított, szint' ugy dicséretre méltó, valamint azon csüggedetlen buzgóság, melylyel a' fürdő részvényesei részint javításokat eszközölni, részint ujdonságokat alkotni, 's így azt nevezetessé tenni törekeshnek.

²¹ értsd: református kollégium

²² Tarczy Lajos (1807–1881) főiskolai tanár, a kollégiumban filozófiát, majd matematikát és fizikát tanított, számos tankönyvet, szakkönyvet írt. 1841-ben ő szervezte meg a híres Képzőtársulatot.

²³ értsd: kedvéért

²⁴ A Pápai Református Kollégium muzeális gyűjteményeiről és szertáiról van szó, melyet a főiskolai tanárok kezeltek.

²⁵ A források vizét hivatalosan 1823-ban elemezték, a fürdőzés 1824-ben indulhatott be. Vö. CSERESNYÉS 1841. 6., JAKAB 2001. 33. A forrást 1827 óta népszerűsítették a hazai magyar és német hírlapokban.

²⁶ A pápai-devecseri-ugodi uradalom tulajdonosa a pápai gróf Eszterházy család volt.

²⁷ Az ugod-vadkerti gyógyfürdőt az uradalom 1840–1844 között részvénytársasági formában üzemeltette, azt követően saját kezelésbe vette, s bérlőknek adta ki. Jelenlegi ismereteink szerint egészen 1881-ig működött, ekkor a fürdő az 1874-ben megnyitott pápai uszoda hatására megszűnt. Vö. JAKAB 2001. 36–39., 59–60.

Ugodnak jelenleg 2 forrása van, 's a' gyógyhely közepén buzognak fel. Egyik – a' fő-ivókut – csak ivásul szolgál. Vize rendkívül bőséges; hathatos vegyrészei, több uj 's tökéletes fejtegetés²⁸ szerint, tiszta szénsav, szénsavas²⁹ mész, kénsavas sziksó, 's némi kevés szénsavas vas-oxydulbul állnak. – A' második forrás, mellynek vize nagy bőségben buzog-fel, 's az előbbi nevezett forrástól mineműségére miben sem különbözik, a' meleg és hideg fürdők töltésére szolgál.

Az imént mondottak szerint Ugod a' szelid vastartalmú savanyok osztályába tartozik; tanúsítja ezt a' betegekben tett tapasztalás, kik évenként (fájdalom eddig csak a' közelfekvő helységekből) ide özönlenek. Haemorrhoidák³⁰, 's ettől föltételezett bajak³¹, dugulások, váltóláz 's egyéb betegségek után sápadtság és görvély a' leggyakoribb kórnekem, mellyek itt enyhülést 's nem ritkán orvoslást nyernek.

Ugodra Pápáról gyalog menni kellemes³²; mindazáltal sokkal mulatságosabb négyesben két óra-negyed alatt kirándulni, 's ott a' vidék szépségén, vendégek vigságán szemeit legeltetve gyönyörködni: de különös benyomást okoz a' többszöri tánczvigalom, honnét az „emlék Ugodra (keringő)” vette nevét, 's az enyelgésre alkalmat nyujtó kéjtjeljes szép sétahelyek. – Így Ugod az egész környültre³³ nézve is biztosan számos látogatókra érdemes.

Egyedül kívánható, hogy honunknak itt gyakrabban megjelenő hölgyei Ugod vendégeihez nagyobb szivességgel 's nyájassággal viseltetnének; mert közös panasz, hogy a' távulról jött ismeretlen unalommal tölti óráit a' nőknek visszavonultságuk miatt. Csak a' „Tukker”³⁴ név alatt ismertteket említem, kiket gyalulni felesleges nem leend, hogy Ugod számos látogatóknak örüljön.

S...ll Endre

FORRÁS: „S...ll Endre”: Pápa. – Ugodi fürdő. (K. Velsz és Tümar A. közleményeiből.) = *Regélő* 1840. 79. sz. (október 1.) 639–640.

²⁸ értsd: vegyelemzés

²⁹ értsd: szénsavas

³⁰ haemorrhoidák (görög-latin) = aranyér

³¹ értsd: bajok

³² 1840–1844 között 1447 vendég fordult meg a fürdőn, közülük 1279 pápai volt. Vö. JAKAB 2001. 43–44. A Veszprém megyeieken kívül egy-egy évben szórványosan érkeztek Fejér, Győr, Somogy, Sopron, Vas megyéből is.

³³ értsd: környékre

³⁴ Tukker (német) = satrapa, sarkány

2.

Győr, 1839. július 22.

Franz Massak levele Vermes Illéshez, a Pápai Kaszinó³⁵ főigazgatójához

Hochgeehrtesten Herr von Vermes!

Während meinen kurzen Anwesenheit zu Papa und in dem herrlichen Ugod wurde ich von dem dortigen edlen Verein durch so viele Beweise zuvorkommenden Güte und schmeichelhaften Wohlwollens ausgezeichnet, daß die Rückerinnerung an diese Zeit als glänzenden Punkt in meinem Leben fortleuchten wird.

Dankbare Anerkennung dessen dicker mir beifolgende Melodien in die Feder, welche ich als freundschaftliche Spende und bescheidenes Schärfflein zum geselligen Vergnügen dem hochverehrten Vereine zu weihen, mir die Freiheit nahm, deren Stimme das Andenken an ihren Verfasser vielleicht bisweilen hervorzurufen im Stande sein wird; jedenfalls aber laut verkünden soll, wie derselbe nie aufhören wird zu sein, eines solchen edlen Vereins, so

dero

Raab am 22ten Juli 839.

ergebenster

Massak
Kapellmeister

MAGYARUL:

Mélyen tisztelt Vermes³⁶ úr!

A rövid pápai és a nagyszerű ugodi tartózkodásom idején az ottani nemes Egyesület szolgálatkész kedvességének és hízalgő jóindulatának oly sok bizonyítékával tüntetett ki, hogy további életemben az erre az időre történő visszaemlékezés örököszen ragyogó pontként fog tündökölni.

A köszönő elismerés vezette tollamat ezen melódia megírásakor, melyet baráti, szerény adományként bátorkodom átadni az Egyesület társas multságaihoz, melynek hangjai némelykor talán képesek lesznek a szerző emlékét is felidézni, de leg-

³⁵ A Pápai Kaszinó az 1830-ban szerveződött olvasótársaságból jött létre 1832-ben, alapszabályszerűen pedig 1834. január 6-án alakult meg a Griff szálló nagytermében. Vö. HUDI 2001. 20–21.

³⁶ Vermes Illés a pápai uradalom ügyésze, a Pápai Kaszinó főigazgatója volt.

alábbis hangosan hirdessék, hogy egy ilyen nemes Egyesületnek, mint az Önöké, sohasem szabad megszűnnie.

Győr, 1839. július 22-én.

Legalázatosabb híve

*Massak
zenekarvezető*

FORRÁS: DREKK 0.794.234. *A Pápai Kaszinó iratai 1838–1844. 1839. évi iratok, sz. n.*

IRODALOM

- BALÁZS 1980 = BALÁZS Péter: Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején. Bp., 1980.
- CSERESNYÉS 1841 = CSERESNYÉS Sándor: Az ugodi sós, vasas, gyantáros, ibolyós hideg forrásokról. Pápa, 1841.
- H. SZABÓ 1994 = H. Szabó Lajos: Pápa és környéke 1848–1849. Pápa, 1994.
- HUDI 1995 = HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. (Fejezetek Pápa város történetéből, 2.)
- HUDI 2001 = Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Vál., szerk. és a jegyz. írta: Hudi József. Pápa, 2001. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 2.)
- JAKAB 2001 = JAKAB Réka: Az ugod-vadkerti fürdő a reformkorban. = AP 1 (2001) 1–2. sz. 27–62.
- JAKÓ–JUHÁSZ 1979 = JAKÓ Zsigmond–JUHÁSZ István: Nagyenyedi diákok 1662–1848. Bukarest, 1979.
- KAPOSSY 1905 = KAPOSSY Lucián (összeáll.): Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905.
- KARCH 1983 = KARCH Pál: Pest-Buda katonazenéje 1848-ban. Bp., 1983. (Katonazenekarok és karmesterek).
- TÖRÖK 1859 = TÖRÖK József: A két magyar haza első rangu gyógyvizeti és gyógyintézeti. Debrecen, 1859.

HUDI JÓZSEF–KRÁNITZ ZSOLT